

עורכים: ד"ר הראל חורב, ד"ר מירה צורף כרך 2, מהדורה מיוחדת 1014, 27 בדצמבר 2012

המאבק על סוריה – לקראת הכרעה

פרופ' אייל זיסר

בשבועות האחרונים הולך וגובר הרושם כי המאבק על סוריה, המתנהל מזה כשנתיים, הגיע אל הישורת האחרונה ועומד בפני הכרעה. המורדים קרובים מאי פעם למיטוטו הסופי של משטרו של בשאר אל-אסד. אכן, משטרו של בשאר שרד את ההספדים הרבים שהושמעו אודותיו מאז פרצה ההתקוממות ואף הפגין יכולת שרידות מרשימה, אולם בשבועות האחרונים הסכנה למשטרו ממשיכה. לאחר שאיבד את השליטה בחלקים גדולים של המדינה, עומד המשטר הסורי לאבד, קרוב לוודאי, גם את חלב – העיר השנייה בחשיבותה במדינה ומנהל קרב הישרדות למול המורדים בפאתי דמשק. עם זאת, בדומה להיבטים אחרים המהפכה הסורית, גם הישורת האחרונה במאבק עשויה להיות ארוכה וממושכת. מעצם טיבה המערכה הניטשת בסוריה אינה מאבק המאופיין בהתפתחויות דרמטיות. זהו קרב התשה ממושך ועקוב מדם, במהלכו מתקדמים המורדים אל מטרתם עקב בצד אגודל. ניתן להניח, אפוא, כי גסיסתו ההדרגתית של המשטר הסורי עשויה להימשך על פני תקופה לא קצרה.

ממחאה עממית למלחמת אזרחים

במרץ 2011 פקד האביב הערבי את סוריה ובאחת אחזה האש בכל רחבי המדינה. סוריה הוטלה לתוך מאבק פנימי שראשיתו בפעולות מחאה מוגבלות, המשכו במרי עממי, וסופו במלחמת אזרחים עקובה מדם נוכח אופוזיציה שהייתה מגוונת ואף מפוצלת מאד מבחינת הרכבה. למרות יד הברזל שהפעיל המשטר למן הרגע הראשון הוא כשל בניסיונו לדכא את ההתקוממות שהלכה והתפשטה והעמיקה שורשים בקרב חלקים גדולים של החברה הסורית. עם זאת, המשטר שרד את גליה הראשוניים של המחאה ושמר על לכידותו ואחידותו במוסדות המדינה והצבא. הצלחתן של המהפכות במדינות ערב השונות הביאה רבים להעריך כי גם בסוריה סופה של המהפכה לנצח, וכי בשאר אל-אסד לא יוכל לשרוד את ההתקוממות נגד משטרו. אולם, המשטר הפגין לכידות ועוצמה, וכתוצאה מכך הפך המאבק למלחמת הישרדות בו הצד שיגלה אורך נשימה וכוח עמידה איתן, הוא שיצא את המערכה כשידו על העליונה.

סוריה הלכה ושקעה בביצה טובענית של מאבק אלים ללא הכרעה שאת מחירו שילמו קרוב לארבעים אלף סורים, מרביתם אזרחים. במהלך הקרבות הפכה המדינה לזירת ג'יהאד אליה נהרו מתנדבים צעירים מכל רחבי העולם הערבי והמוסלמי במטרה להילחם במשטר. וכך, בתוך שנתיים הצליחו המשטר והמורדים גם יחד למוטט את מרבית הישגיה, כביכול, של השושלת האסדית ולהפוך את סוריה למדינה כושלת המצויה על סף התפרקות. סוריה הפכה למדינה שמרבית מוסדותיה חדלו מלתפקד ורקמת החיים המשותפת בקרב עדותיה, שבטיה ובני האזורים השונים, שנארגה בעמל רב, הלכה ונפרמה במהירות. בנוסף לכך, הפכה סוריה למדינה המהווה שק חבטות ומוקד למעורבות אזרית ובינלאומית.

הישורת האחרונה

בשבועות האחרונים חלה החרפה משמעותית בקרבות העשויה ללמד על כך ששעת ההכרעה קרבה והולכת. התקשורת דווחה על השימוש שעשה המשטר, לראשונה מאז פרוץ הקרבות, בטילי קרקע-קרקע מתקדמים מדגם סקאד ששוגרו לעבר כוחות המורדים באזור חלב. בד בבד הזהירו בכירים בממשל האמריקאי, ובראשם הנשיא אובמה, את בשאר לבל יעז להשתמש בנשק הכימי המצוי ברשותו. מקורות אמריקאים דווחו כי ההזהרה ניתנה לאחר שלושינגטון נודע כי המשטר הסורי נערך לשימוש בנשק שכזה, ומשום כך מצאה לנכון להבהיר כי הדבר יהווה חציית קו אדום. בשלב מאוחר יותר טענו האמריקאים כי האיום השיג את יעדו ובשאר נסוג בו מהכוונה לעשות שימוש בנשק הכימי. כך או אחרת, עצם העובדה שהמשטר הסורי עשה שימוש בטילים מתקדמים ואולי אף שקל שימוש בנשק כימי נגד מתנגדיו - יש בה כדי להעיד כי חש כמי שמצוי כשגבו אל הקיר.

המערכה בסוריה כללה שורה של תקריות וקרבות במוקדים מקומיים שהקשו על גיבוש תמונה ברורה בדבר מהלכה של המערכה. מפעם לפעם היה מי שהתפתה להעריך כי משטרו של בשאר מתקרב לקיצו, נוכח מה שנתפס כהצלחות נקודתיות של המורדים. זכור במיוחד הפיגוע הדרמטי בראשי המערכת הביטחונית בסוריה ב-18 ביולי 2012 ובראשם אסף שוכת, גיסו של בשאר. אלא שבחלוף גל ההלם הראשוני שוב הסתבר כי הערכות אלה היו מוקדמות מידי.

מציאות זו נבעה מהעובדה שהמורדים נשענו על תמיכה חברתית עמוקה באזורי הכפר והפריפריה שהעניקה להם מאגר בלתי נדלה כמעט של פעילים ולוחמים, חדורי רעב לניצחון. בה בעת, הם נעדרו לכידות פנימית כמו גם ארגון גג מאוחד בעל הנהגה ופיקוד יעילים. בלטו בקרבם קבוצות וכנופיות חמושות שפעילותן באזור מגוריהן נראתה כבעלת השלכות מקומיות בלבד ללא משמעות אסטרטגית. אלא שמתחוויר שלפעילותן של קבוצות המורדים הללו היה בכל זאת אפקט מצטבר, איטי ומדורג שכרסם באושיות המשטר בכל רחבי המדינה. התבוננות במפת סוריה בתום כשנתיים של מאבק מעלה אפוא את התמונה הבאה:

ראשית, המשטר איבד את השליטה באזורי הגבול עם טורקיה ועיראק ואף באופן חלקי באזורי הגבול עם ירדן ולבנון, שנפלו ברובם בידי המורדים. לחילופין, אזורים אחרים בצפון המדינה נתפסו בידי כוחות כורדים הפועלים במטרה לכוון בהם אוטונומיה כורדית.

שנית, אזור הגזירה במזרח המדינה, על שדות הנפט, הגז, התבואה ומאגרי המים שבו, הולך ונשמט אף הוא מידי המשטר.

שלישית, חלב, העיר הגדולה בצפון המדינה, מצויה בחלקה בידי המורדים והמשטר הולך ומאבד את אחיזתו בה. כך גם הדרך המחברת את צפונה של סוריה עם דרומה המשובשת ונתונה בחלקה לשליטת המורדים.

ולבסוף, המאבק על דמשק הבירה מצוי בעיצומו. המשטר לא הצליח לעקור את המורדים מן החוראן, הגולן-הסורי והאזורים הכפריים הסובבים את העיר. יתרה מזאת, המורדים אף הולכים ומהדקים את אחיזתם במבואותיה של דמשק. בשבועות האחרונים התקרבו מרחק נגיעה משדה התעופה של העיר – השער היחיד שעוד נותר לסוריה לעולם החיצון – ואף קנו אחיזה בכמה מרבעי העיר, דוגמת מחנה הפליטים הפלסטיני אל-ירמוק. העובדה שהשקט עדיין נשמר בהר הדרוזים בדרום, בחבל העליון בצפון, באזור החוף וכן במרכז הבירה דמשק, הינו ביטוי לרצונה של הבורגנות הסורית ביציבות. אולם, אין בכך כדי להבטיח את המשך קיומו של המשטר.

ניתן להניח כי המשטר החליט לוותר על השליטה באזורי הגבול המרוחקים ואפילו על אזור הגזירה כדי למקד עצמו בהגנה על ציר דמשק-חלב, עמוד השדרה של המדינה הסורית. עם זאת, אובדנה המסתמן של חלב והקושי לשמור על האחיזה בדמשק עתידים להותיר את המשטר הסורי כשגבו אל אזור החוף. במציאות כזו האופציה היחידה הנותרת בידיו היא זו של הקמת מחוז עליו בדלני ואוטונומי, בה דובר רבות לאחרונה, אף שספק אם יש בה ממש. מנגד, מחנה המורדים אומנם מתקשה לארגן ולאחד את שורותיו ולייצר אלטרנטיבה שלטונית למשטר, אך הוא אינו חסר מימון וציוד הזורם ממדינות המפרץ דרך טורקיה, כמו גם מתנדבים המגיעים ברובם מאזורי הכפר והפריפריה. חולשתם, לכאורה, של המורדים, בהיותם לא-מאורגנים, הפכה אם כן ליתרון מאחר שהמשטר מתקשה למצוא מענה הולם ללחימת הגרילה שלהם. בנסיבות אלו ניסיונו לעשות שימוש בטילי סקאד מול חבורות המורדים הנלחמות נגדו נידון מראש לכישלון. ואכן, המשטר הסורי מתקשה להגן על נכסיו ולתרגם את התמיכה הציבורית שעדיין קיימת בו לעוצמה צבאית שאותה יוכל להפעיל נגד המורדים. המשטר נאלץ גם להתמודד עם עריקה מתמדת משורותיו, אובדן שטחים העוברים לשליטת המורדים, והידלדלות מתמשכת במשאביו הכלכליים.

לאחרונה העניק סגן הנשיא הסורי, פארוק אל-שרע, ראיון לעיתון הלבנוני אל-אח'באר בו טען שלמשטר הסורי אין יכולת להכריע את יריביו וכי הוא אינו מאמין בפיתרון צבאי. הודאה זו מעידה כאלף עדים על המשבר בו מצוי כעת המשטר בדמשק. המאבק בסוריה עשוי להימשך עוד זמן מה שהרי המשטר לוחם על חייו, ולרשותו עומדים עדיין מקורות עוצמה שאין להקל בהם ראש. הצבא הסדיר עדיין לא התפורר והמשטר נהנה עדיין מתמיכת קבוצות מיעוטים ועימם גם חלק מבני העדה הסוניית ובעיקר אלה המתגוררים בערים הגדולות. אולם, אם תימשך המגמה לה אנו עדים בשנתיים האחרונות, אשר החריפה מאוד בשבועות האחרונים, ספק אם יוכל בשאר להוסיף ולשבת על כסאו לאורך זמן.